

biblio.ugent.be

The UGent Institutional Repository is the electronic archiving and dissemination platform for all UGent research publications. Ghent University has implemented a mandate stipulating that all academic publications of UGent researchers should be deposited and archived in this repository. Except for items where current copyright restrictions apply, these papers are available in Open Access.

This item is the archived peer-reviewed author-version of:

Title: De *aan*-constructie in het 17de-eeuwse Nederlands. Een semasiologische studie

Authors: Tim Geleyn & Timothy Coleman

In: *Taal en Tongval*, 67(2): 211-245, 2015.

To refer to or to cite this work, please use the citation to the published version:

Geleyn, Tim & Timothy Coleman (2015). De *aan*-constructie in het 17de-eeuwse Nederlands. Een semasiologische studie. *Taal en Tongval*, 67(2): 211-245.

De *aan*-constructie in het 17de-eeuwse Nederlands. Een semasiologische studie

Tim Geleyn & Timothy Colleman (Universiteit Gent)

English abstract

The *aan*-construction in 17th century Dutch. A semasiological investigation

The Dutch *aan*-construction (e.g. *Hij gaf een bos bloemen aan zijn vrouw* ‘He gave a bouquet to his wife’), the prepositional alternative for the double object construction (*Hij gaf zijn vrouw een bos bloemen* ‘He gave his wife a bouquet’), is a post Middle Dutch innovation (i.e. after 1500 AD). The precise details of the rise of the *aan*-construction remain, however, understudied. It is for example unclear whether the construction really breaks through in the 17th century, as Weijnen & Gordijn (1970) argue on the basis of a small corpus of farces, and what its semantic range was in those early days. In this paper we try to shed more light on these issues. On the basis of a self-compiled corpus of literary Dutch, we firstly show that the construction was not only already frequently attested in the language use in the 17th century, but also covered a remarkably wide semantic range at that time. Next, via a detailed comparison with data for the 20th century, we show that there have been interesting changes concerning the semantic evolution of the *aan*-construction. The structural weight of a cluster of ‘do’- and ‘send’-verbs for example declines over time and at more general level there seems to be a trend towards more abstract uses of the *aan*-construction. A diachronic collostructional analysis (Hilpert 2006) and Configural Frequency Analysis (von Eye 2002) lends a statistical underpinning to our observations.

keywords: construction grammar, corpus linguistics, Dutch, *aan*-dative, semantic changes, diachronic collostructional analysis, Configural Frequency Analysis

1 Inleiding¹

Een bekend grammaticaal verschijnsel in het hedendaagse Nederlands is de zgn. *datiefalternantie*: veel ditransitieve werkwoorden komen zowel voor in een constructie met twee nominale objecten (*Hij gaf zijn vrouw een bos bloemen*; in wat volgt: de *dubbelobjectconstructie* of afgekort DOC) als in een constructie met een direct object en een omschreven indirect object met het voorzetsel *aan* (*Hij gaf een bos bloemen aan zijn vrouw*; in wat volgt: de *prepositionele datiefconstructie met aan*, of kortweg de *aan-constructie*), zonder dat met dat grammaticaal verschil een duidelijk betekenisverschil correspondeert (zie over de relatie tussen die beide indirect objectconstructies o.m. Van Belle & Van Langendonck 1996, Duinhoven 2003, Coleman 2006, 2009, 2012). De dubbelobjectconstructie komt van oudsher voor in het Nederlands, met dien verstande dat de nominale objecten in oudere taalfasen formeel gemarkeerd werden als resp. accusatief- en datiefobject – zie het Middelnederlandse voorbeeld in (1) met datiefmarkering *-n* bij het lidwoord en het adjectief in het mannelijk meervoud.²

- (1) Ic hebbe ghenomen grote have den riken luden van haren goede.
‘Ik heb de rijke mensen een groot deel van hun bezit ontnomen.’
(Karel ende Elegast, ± 1270)

De *aan-constructie* is van recenter datum: pas als het naamvallensysteem vanaf het Vroegnieuwlands (vanaf 1500) sterk is afgezwakt (van der Horst 2008: 795-803), zien we de geleidelijke opkomst van het locatieve voorzetsel *aan* om de indirect objectfunctie uit te drukken in ditransitieve contexten. Voorbeeldzin (2) is een vroeg 17de-eeuws voorbeeld:

- (2) ... dat ... het lichaem wederom sij aen den vrinden gaeven.
(P.C. Hooft - *Achilles en Polyxena*, 1614)

In verscheidene andere Germaanse talen heeft zich grosso modo dezelfde evolutie voorgedaan: zo is in het Engels het allatieve voorzetsel *to* gerekruteerd om het indirect object te markeren; blijkens de corpusdata van Zehentner (2014) gebeurde dat overigens al in de loop van de Middelenengelse periode (zie o.m. ook nog Visser 1963: 606-635, Allen 1995: 28-29, McFadden 2002). Rohdenburg (2007: 219-220) merkt over de opkomst van het prepositionele indirect object in het Engels en de bijbehorende veranderingen in het semantische bereik van de dubbelobjectconstructie op dat het hier gaat om “a vast and complex area of change which has been barely touched upon now”. Dat dat terrein nog grotendeels braak ligt, geldt zeker ook voor het Nederlands: het mag dan wel algemeen aangenomen worden dat prepositionele constructies zoals de *aan-constructie* ontstaan zijn om een lacune te vullen die was ontstaan door erosie van de naamvalonderscheidingen (zie bv. Duinhoven 2003: 218-219, van der Horst 2008: 578), de details van dat proces zijn nog nauwelijks onderzocht. Het enige bestaande corpusonderzoek naar de opkomst van het prepositionele indirect object in het Nederlands is een al wat oudere verkennende studie van Weijnen & Gordijn (1970), waarin op basis van een klein corpus met kluchten vanaf het Middelnederlands t.e.m. de 18de eeuw wordt geconcludeerd dat de *aan-constructie* niet vroeger doorbreekt dan in de 17de eeuw. Het oudste voorbeeld³ van de *aan-constructie* dat ze aantreffen in hun corpus is:

- (3) Dat ghy niet wilt dat U geschiet,
En doet sulx aen een ander niet.
(G.A. Bredero - *De klucht van de molenaar*, 1613)

Weijnen & Gordijn (1970: 128) wijzen er ook op dat de omschrijving met *aan* als een volwaardig alternatief voor de datiefnaamval wordt gepresenteerd in de *Waarnemingen op de Hollandsche Tael* (1635-1638), een reeks opmerkingen en observaties in verband met de Nederlandse taal toegeschreven aan P.C. Hoof. ⁴ Nauwelijks enkele decennia na het oudste voorbeeld dat Weijnen & Gordijn aantreffen in hun (weliswaar beperkt) corpus, is de *aan*-constructie dus blijkbaar al voldoende ingeburgerd om te worden opgenomen in een prescriptief grammaticaal naslagwerk. Vanaf dan lijkt er dus zeker sprake te zijn geweest van een datiefalternantie in het Nederlands.

Over de precieze manier waarop de *aan*-constructie haar intrede deed in het Nederlands, bestaat nog veel onduidelijkheid. In deze paper willen we dan ook enkele kwesties in meer detail onderzoeken. Ten eerste is uit de enkele 17de-eeuwse voorbeelden die worden aangehaald in Weijnen & Gordijn (1970) en in naslagwerken zoals van der Horst (2008) niet duidelijk welk semantisch domein de *aan*-constructie precies bestreekt in de vroegste fasen van het Nieuwnederlands. Op basis van uitgebreid corpusonderzoek zullen we het semantische bereik van de *aan*-constructie in de periode 1600-1650 gedetailleerd in kaart brengen, m.a.w. in de periode waarin de constructie lijkt te zijn doorgebroken. De eerste vraag daarbij is al of er inderdaad van een doorbraak sprake was: komt de *aan*-constructie voldoende vaak – en met een voldoende verschillend aantal werkwoorden – voor om te bevestigen dat het om een goed ingeburgerde constructie gaat, of blijkt het gebruik ervan toch nog relatief sporadisch te zijn geweest? Interessant hierbij is om na te gaan of de constructie in de vroegste periode al meteen dienst deed als prepositioneel alternatief voor een breed gamma van ditransitieve werkwoorden en situatietypes, dan wel of ze in de 17de eeuw nog vooral beperkt was tot prototypische ‘geven’-situaties, d.w.z. situaties waarbij er sprake is van een concrete overdracht van een fysiek voorwerp tussen twee personen. Dat laatste zou kunnen worden verondersteld vanuit de metaforische origine van de *aan*-constructie: het locatieve voorzetsel *aan* (met basisbetekenis ‘contact’) wordt ingezet in ditransitieve contexten via de metafoor ‘bezit is contact’, zie daarover o.m. Coleman & De Clerck (2009), Coleman (2010a) en verder, paragraaf 3. Vanuit dat opzicht kan er in de vroegste periode nog een overwicht verwacht worden van *aan*-zinnen die een overdracht van een concreet object tussen twee bezielde medespelers beschrijven.

Ten tweede willen we aan de hand van een vergelijking met data voor de eerste helft van de 20ste eeuw nagaan hoe de constructie zich door de tijd heen ontwikkeld heeft. In welke opzichten verschilt het semantische bereik van de *aan*-constructie in de periode 1900-1950 van dat in de periode 1600-1650, zowel kwalitatief (ontstaan/verdwijnen van gebruikswijzen) als kwantitatief (verschuivingen in het relatieve gewicht van de verschillende gebruikswijzen)? Om onze bevindingen statistisch te onderbouwen maken we gebruik van twee technieken: diachrone collostructionele analyse (Hilpert 2006) en *Configural Frequency Analysis* (von Eye 2002). Die vergelijking van twee perioden van 50 jaar is te beschouwen als de eerste aflevering van een grootschaliger diachroon onderzoek dat het semantische bereik van de *aan*-constructie in de gehele tussenliggende periode gedetailleerd in kaart tracht te brengen. Om te verduidelijken waarin precies de toegevoegde waarde schuilt van een dergelijk longitudinaal onderzoek naar de semantiek van één welbepaalde grammaticale constructie, gaan we in de volgende paragraaf in op de huidige stand van het constructiegrammaticale onderzoek naar betekenisverandering in grammaticale constructies. Nadien volgt een paragraaf waarin de vormen- en betekeniskenmerken van de Nederlandse *aan*-constructie verder worden toegelicht. Paragraaf 4 beschrijft de methodologie van het onderzoek en in paragrafen 5 en 6 worden de resultaten gepresenteerd van resp. de inventarisatie van het semantische bereik van de constructie in de 17de eeuw en de vergelijking met de 20ste eeuw. Conclusies worden in de zevende paragraaf geformuleerd.

2 Theoretische achtergrond: diachrone constructionele semasiologie

Het is bekend dat het taalsysteem vanuit constructiegrammaticaal oogpunt beschouwd wordt als een *constructicon*, d.w.z. een gestructureerd netwerk van duizenden en duizenden constructies, waarbij constructies gedefinieerd worden als geconventionaliseerde vorm/betekenis-paren. Constructies vertonen sterke onderlinge verschillen in complexiteit en schematiciteit: van morfemen en enkelvoudige woorden over complexe woorden en meerwoordspatronen tot abstracte, grotendeels of volledig schematische constructies zoals de dubbelobjectconstructie of de passieve constructie (zie o.m. Goldberg 2003 voor een kort overzicht van de belangrijkste uitgangspunten van de constructiegrammatica, en de papers in Hoffmann & Trousdale 2013 voor een mooie illustratie van de veelzijdigheid van het hedendaagse constructiegrammaticale onderzoek). De *diachrone* constructiegrammatica houdt zich dan uiteraard bezig met de studie van verandering in het constructicon. In hun invloedrijke recente monografie stellen Traugott & Trousdale (2013: 39) zich uitdrukkelijk tot doel om een overkoepelende theorie uit te werken voor het diachrone constructiegrammaticale onderzoek, waarin onder meer een cruciaal onderscheid gemaakt wordt tussen constructionalisatie aan de ene kant en constructionele veranderingen aan de andere. Onder constructionalisatie (*constructionalization*, Traugott & Trousdale 2013: 20-30 en passim) wordt de creatie van een nieuwe knoop in het constructionele netwerk verstaan, m.a.w. een nieuw vorm/betekenis-paar. Dat is een gradueel proces dat gepaard gaat met veranderingen in schematiciteit, productiviteit en compositionaliteit. Als voorbeeld van constructionalisatie bespreken de auteurs onder meer de evolutie van Engelse binominale partitieven (bv. *a lot/bit/shred of a N*) tot grammaticale hoeveelheidsmarkeerders. Op betekenisvlak zijn die partitieven gradueel hun lexicale betekenis (bv. *a lot of land* als ‘een perceel grond’) verloren en duiden ze enkel nog een hoeveelheid aan (‘veel grond’). Congruëntieverschijnselen (vgl. *This lot of books was never read* met *A lot of books were never read*) wijzen erop dat er daarnaast cruciaal ook *vormverandering* heeft plaatsgevonden: het tweede nomen is gereanalyseerd (of, in termen van Traugott en Trousdale, “geneoanalyseerd”) als het syntactische hoofd van de nominale constituent. We kunnen dan ook spreken van een reeks *nieuwe* constructies, die een nieuwe vorm koppelen aan een nieuwe betekenis (Traugott & Trousdale 2013: 23-26). Veel diachroon constructiegrammaticaal werk beschrijft veranderingen van dat type; de focus ligt m.a.w. vaak op het ontstaan van nieuwe constructies – of, in mindere mate, ook wel op het verdwijnen van constructies (zie ook Coleman & De Clerck 2011: 201-205 voor discussie en voorbeelden). In dergelijke studies wordt ook vaak de link gemaakt met inzichten uit de grammaticalisatietheorie (zoals bv. *semantic bleaching of gradualness*) of wordt de vraag gesteld hoe diachrone constructiegrammatica en de grammaticalisatietheorie zich tot elkaar verhouden of waarin ze elkaar aanvullen. Noël (2007) is een van de eersten die de twee expliciet tegenover elkaar zet; na hem wordt de kwestie nog in veel andere papers ter sprake gebracht, zie o.m. de bijdragen in Bergs & Diewald (2008), Hilpert (2008), Fried (2009), Traugott (2008), enz.

Naast constructionalisatie zijn er “gewone” constructionele veranderingen (*constructional changes*, Traugott & Trousdale 2013: 20-30 en passim), die slechts betrekking hebben op één interne dimensie van een constructie, d.w.z. de vorm *of* de betekenis ervan. Het gaat hier met andere woorden om veranderingen binnen een bestaande constructie, die niet leiden tot het ontstaan een nieuwe knoop in het constructionele netwerk. Aan dergelijke veranderingen is verhoudingsgewijs veel minder aandacht besteed in de diachrone constructiegrammatica. Nochtans is makkelijk te beargumenteren dat ook de studie daarvan van groot belang is voor de verdere uitbouw van een constructiegrammaticale theorie van taalverandering. In het *lexicon* is verandering uiteraard niet beperkt tot het ontstaan van nieuwe woorden en het verdwijnen van oude: daarnaast zijn ook de vorm en betekenis van bestaande woorden vatbaar voor verandering. Wat de betekenis betreft, zijn er uit het diachrone lexicologische onderzoek

verschillende processen van semantische verandering bekend, zoals generalisatie, specialisatie, metonymie, enz. (zie o.m. Geeraerts 1997, Geeraerts et al. 1994, 1999). Aangezien de constructiegrammatica ervan uitgaat dat er geen fundamenteel onderscheid is tussen woorden (of, in de constructiegrammaticale terminologie, *substantiële* constructies) en (grotendeels) schematische grammaticale constructies zoals de dubbelobjectconstructie, de *aan*-constructie, enz., mag verwacht worden dat ook die laatste onderhevig zijn aan allerlei processen van betekenisverandering. Als zou blijken dat hun betekenissen *niet* op een vergelijkbare manier veranderen als die van lexicale items, dan zou dat een ernstig argument zijn *tegen* de fundamentele theoretische gelijkenschakeling van substantiële en schematische constructies.

Om meer zicht te krijgen op die kwestie zijn diachrone casestudies nodig waarin de semasiologische structuur van gevestigde schematische constructies gedurende lange tijd gevolgd wordt. In Coleman (2011) en Coleman & De Clerck (2011) wordt uitgebreid ingegaan op veranderingen in het semantische bereik van de Nederlandse en Engelse dubbelobjectconstructies. In beide talen lijkt er zich bij de dubbelobjectconstructie in de loop van de laatste drie à vier eeuwen een proces van betekenispecialisatie te hebben voorgedaan: voor bepaalde situatietypes was de dubbelobjectconstructie vroeger wel een geschikt uitdrukingsmiddel maar nu niet meer. Voor het Engels (Coleman & De Clerck 2011: 193-201) gaat het daarbij onder meer om het gebruik van de constructie om ‘verbanning’ te benoemen (met werkwoorden zoals *banish*, *discharge*, *dismiss*), het gebruik ervan om privatieve bezitsoverdrachten te benoemen (met onder meer *rob*, *deprive*, *bereave*) en het gebruik om benefactieve situaties te benoemen waarin geen beoogde overdracht in het geding is (als in *??She opened me the door*, een geval van zgn. *substitutive benefaction*, waarbij de dubbelobjectconstructie in het hedendaagse Engels in het beste geval een zeer gemarkeerde optie is). Voor de DOC in het Nederlands maakt Coleman (2011: 403-405) een verkennende vergelijking tussen 19de-eeuws en hedendaags Nederlands. Het lijkt erop dat bepaalde semantische klassen in de loop van die periode minder gebruikelijk zijn geworden in de DOC. Dat geldt bijvoorbeeld voor benefactieven en malefactieven (*Ik kocht hem een boek*⁵), en voor bepaalde gebruikswijzen met privatieve werkwoorden (bv. *ontnemen*, *afnemen*). Daarbij is het doorgaans niet zo dat die gebruikswijzen geheel uit het Nederlands verdwenen zijn, wel is de frequentie ervan afgenomen. Vergelijkbaar onderzoek naar de DOC vinden we tot slot bij Barðdal et al. (2011), waarin het semantische bereik van de ditransitieve constructie met objecten in accusatief en datief in het Moderne IJslands en Faeröers wordt beschreven en waarin wordt vastgesteld dat dat semantische bereik uitgebreider is dan in het hedendaagse Noors, dat een DOC zonder formeel gemarkeerde objecten heeft.

Het huidige artikel over de semantiek van de Nederlandse *aan*-constructie in de 17de en in de vroege 20ste eeuw past binnen die ontluikende subdiscipline van de diachrone constructionele semasiologiestudies naar constructionele veranderingen: we bekijken in detail de evolutie van een constructie waarvan beweerd wordt dat ze sinds de 17de eeuw goed ingeburgerd is en door grammatici aanvaard werd als volwaardig alternatief voor de dubbelobjectconstructie. Het is in dit artikel dus uitdrukkelijk *niet* de bedoeling om meer licht te werpen op de eigenlijke constructionalisatie van de *aan*-constructie: we zullen ons niet buigen over de bronnen van de *aan*-constructie in de periode vóór 1600, noch zullen we de vraag proberen te beantwoorden vanaf wanneer de *aan*-constructie precies als een afzonderlijke argumentstructuurconstructie mocht gelden. De focus ligt op het semantische bereik van de constructie in twee verschillende subfasen van haar evolutie. In de volgende paragraaf bespreken we als aanloop op de presentatie van de resultaten van het diachrone de onderzoek eerst de formele afbakening en semantiek van de *aan*-constructie in het hedendaagse Nederlands.

3 De Nederlandse *aan*-constructie

In navolging van Coleman (2010a) beschouwen we de *aan*-constructie formeel als een argumentstructuurconstructie met vier slots: subject, werkwoord, direct object en *aan*-object, zie voorbeeldzinnen (4) en (5).

- (4) Hij gaf een bos bloemen aan zijn vrouw.
SU V DO *aan*-object
- (5) Hij besteedde nauwelijks aandacht aan dat probleem.
SU V DO *aan*-object

Merk op dat we, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Van Belle & Van Langendonck (1996), zowel *aan*-zinnen met indirecte objecten (zin 4), parafraseerbaar door de DOC (*Hij gaf zijn vrouw een bos bloemen*), als *aan*-zinnen met voorzetselvoorwerpen (zin 5), niet parafraseerbaar door de DOC (**Hij besteedde dat probleem nauwelijks aandacht*) tot de *aan*-constructie rekenen. We willen in deze studie immers de *aan*-constructie op zich beschouwen, niet in relatie tot de DOC, vandaar dat we beide types *aan*-objecten meenemen. Een zin zoals (6a) is dan weer geen voorbeeld van de *aan*-constructie, omdat hierbij geen sprake is van een object maar van een complement (cf. vervangbaarheid van *aan* door andere voorzetsels in 6b, en de verwijzing met *waar/daar*⁶ in 6c):

- (6) a. Hij zette zijn schoenen aan de deur.
b. Hij zette zijn schoenen bij/naast/... de deur.
c. Waar zette hij zijn schoenen? Aan de deur.

De semantiek van de *aan*-constructie is in het bestaande onderzoek vooral ter sprake gekomen in het kader van studies van de datiefalternantie, d.w.z. er is vooral ingezoomd op de subtiele semantische *verschillen* tussen de *aan*-constructie en de DOC. Van Belle & Van Langendonck (1996) stellen bijvoorbeeld dat de *aan*-constructie vooral ingezet wordt bij concrete, materiële transfers omdat *aan* het ruimtelijke aspect van de beschreven overdracht onderstreept, terwijl de DOC de sterkere betrokkenheid van het indirect object in de verf zet. Ook in andere pogingen tot explicitering van het semantische contrast spelen noties als 'ruimtelijke overdracht' en '(actieve of passieve) betrokkenheid' of 'geaffecteerdheid' vaak een cruciale rol, al verschillen natuurlijk de details (zie onder meer Kirsner et al. 1985, Janssen 1997, Duinhoven 2003). Coleman (2010a: 274-275) merkt echter op dat het aandacht verdient om de semantiek van de *aan*-constructie ook *op zich* te beschrijven, m.a.w. niet in relatie tot de DOC. In Coleman (2006, 2010a) worden de verschillende betekenissen/gebruikswijzen van de *aan*-constructie van nabij bekeken. De centrale betekenis van de constructie wordt omschreven als 'Subject veroorzaakt: er ontstaat contact tussen direct object en *aan*-object' (of kort gezegd 'caused contact', zie Coleman 2010a: 292), ingegeven door de 'contact'-betekenis van het voorzetsel *aan* zoals beschreven in o.m. Beliën (2002), Cuyckens (1991), Schermer-Vermeer (1991, 2001). Die contactnotie kan letterlijk zijn (zin 7), maar ook abstract (zin 8) of communicatief (zin 9):

- (7) Ze koppelden enkele wagons aan de locomotief.
(8) Ik schenk mijn volle aandacht aan dat probleem.
(9) Ze vertelde de waarheid aan de politie.

In Figuur 1 hebben we, net zoals bijvoorbeeld Goldberg (1995) dat doet voor de Engelse DOC, een radiaal semantisch netwerk opgesteld voor de Nederlandse *aan*-constructie: er wordt een semantische kern onderscheiden van waaruit verschillende extensies mogelijk zijn die op verschillende manieren

van die semantische kern afwijken. Als semantische kern van de *aan*-constructie kan de eerste betekenis gelden, en meer specifiek betekenis 1.1: ‘Subject handelt om een contactrelatie te doen ontstaan tussen een concreet direct object en het *aan*-object’. Vanuit die semantische kern zijn er ten eerste metaforische extensies mogelijk: het direct object is niet concreet maar abstract (betekenissen 1.2 en 1.3) of communicatief (betekenis 1.4).⁷ Daarnaast zijn er nog andere, metonymische extensies die betrekking hebben op de variatie m.b.t. de ‘handelen’-component van de centrale betekenis (bv. betekenis 2 waarin het subject niet actief handelt maar enkel de belofte van een overdracht doet), de ‘richting’-component (betekenis 3: *aan*-object functioneert niet als doel maar als bron), enz. Figuur 1 biedt een overzicht van de belangrijke extensies vanuit de centrale betekenis van de *aan*-constructie. Een van de vragen die we met dit onderzoek willen beantwoorden, is of de *aan*-constructie in de 17de eeuw al een vergelijkbaar breed semantisch terrein bestreekt: zoals al in de inleiding werd vermeld, heeft die kwestie nog geen aandacht gekregen in de historisch-taalkundige beschrijving van het Nederlands.

4 Corpus en methodologie

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een zelf gecompileerd corpus literair Nieuwnederlands. Dat corpus omvat de periode 1600-1950, opgedeeld in zeven subperiodes van 50 jaar, met ongeveer 1.5 tot 2 miljoen woorden tekst (proza, drama en non-fictie) per subperiode. Verder zijn er restricties op het aantal woorden per auteur (max. 100 000) en het geboortjaar van de auteur (voor teksten uit de subperiode 1600-1650 bijvoorbeeld moet de auteur geboren zijn tussen 1570 en 1620; dezelfde restrictie wordt gehanteerd in het vergelijkbare Engelse CLMET-corpus, zie De Smet 2005). Tot 1800 zijn alle teksten van de hand van auteurs uit de Noordelijke Nederlanden. Vanaf 1800 is er ook telkens een (kleiner) deel Zuidelijk (dus Belgisch) Nederlands opgenomen zodat regionale vergelijking mogelijk is.⁸

Het corpus is niet verrijkt met taalkundige annotatie, wat het automatisch opsporen van bepaalde grammaticale constructies uiteraard enigszins bemoeilijkt, zeker als het gaat om volledig schematische constructies als de DOC. Voor de *aan*-constructie liggen de kaarten iets beter: we konden zoeken op het voorzetsel *aan*, rekening houdend met de verschillende spellingsvarianten (*aan*, *aen*, *ane*, *aene*, *an*, *aenden*, *aanden*, *aende*, *aande* enz.). Dat leverde ongeveer 10 000 treffers op voor de periode 1600-1650 en 12 000 voor de periode 1900-1950.

Uiteraard waren niet alle zoekresultaten voorbeelden van de *aan*-constructie zoals we die hier afbakenen. Bij de manuele filtering hanteerden we een syntactisch filter, d.w.z. enkel zinnen die vormelijk tot de *aan*-constructie gerekend kunnen worden, dus zinnen met twee objecten, werden meegenomen, inclusief passieve zinnen en zinnen waarin het direct object een zin is i.p.v. een nominale constituent. Verbindingen met o.m. *hangen*, *knopen* en *leggen* hebben we niet meegenomen (zie voorbeeldzin 10), omdat *aan* in zulke contexten vervangbaar is door andere locatieve voorzetsels of bijwoorden.

- (10) Wampie trok met een zwaai haar hoed af, en hing hem aan de tuit van een koperen gieter.
(A. den Doolaard - Wampie, 1938)

Er moest dus sprake zijn van een “vast” voorzetsel *aan*. Uiteraard is er in de praktijk geen dichotomisch onderscheid tussen syntactische contexten met een vast voorzetsel – en dus een *aan*-object – en syntactische contexten met een ruimtelijk complement met *aan*; zie ook de literatuur over de verre van onproblematische syntactische afbakening van het voorzetselvoorwerp (Schermer-

Vermeer 1990, 2006, Broekhuis 2004, Vandeweghe 2011 enz.). Twijfelgevallen op de rand van de categorie werden in een eerste analyseronde als zodanig gemarkeerd en in tweede instantie door de twee auteurs samen besproken – waar mogelijk werd er een beroep gedaan op de lexicografische beschrijving in het WNT om meer zicht te krijgen op de “vastheid” van het voorzetsel. Uiteindelijk werd een relatief brede opnamepolitiek gehanteerd: gevallen als *iets koppelen aan iets* of *iets verbinden aan iets* bijvoorbeeld werden wel degelijk meegenomen, hoewel ze relatief dicht bij “locatieve” gebruikswijzen als *iets hangen aan iets* staan en hoewel het WNT aangeeft dat de werkwoorden in kwestie behalve met *aan* ook met *met* voorkomen. Bij sommige werkwoorden kan er nu eenmaal competitie zijn tussen *aan* en een ander vast voorzetsel. Merk op dat er ook een direct object aanwezig moet zijn in de onmiddellijke syntactische context. Ook bij divalente werkwoorden is *aan* opgekomen ter omschrijving van de datief, zie (11) voor een voorbeeld. Het betreft hier echter een andere argumentstructuurconstructie, met slechts twee argumentrollen: we richten ons in dit artikel op de *aan*-constructie met drie argumentrollen, d.w.z. op de constructie waarvan het semantische bereik deels overlapt met dat van de dubbelobjectconstructie. De tweeplaatsige constructie in (11) “concurrert” niet met de dubbelobjectconstructie maar met constructies met één nominaal (direct of indirect) object.

- (11) De grootste val gheschiet ghemeen'lijck aen de grooten.
(S. Coster - *Ithys*, 1615)

Verder hebben we ook zinnen met een reflexief direct object geweest (voorbeeldzin 12). In dergelijke zinnen verwijst het direct object naar dezelfde referent als het subject en is er dus geen sprake van een op zich staande entiteit, naast het subject, waarmee iets gebeurt. Tot slot zijn de *aan*-constructies bij een kleine set van werkwoorden als *herinneren* en *helpen* weggevallen (13), omdat ook daarvoor geargumenteed kan worden dat ze een andere argumentstructuurconstructie vertegenwoordigen, waarin het *aan*-object als “eerste object” geldt in plaats van als “tweede object” (lees: waarin de *aan*-constituent als een prepositionele tegenhanger van het direct object geldt die wordt gecombineerd met een IO-achtig nominaal object; zie De Schutter 1974: 223-227, Coleman 2006: 414-417 voor een nadere bespreking van dat onderscheid tussen prepositioneel eerste versus tweede object). Andere grensgevallen hebben we geprobeerd zo consistent mogelijk te behandelen.

- (12) Maar eenmaal thuis, de schrik in haar sterke lichaam overwonnen, kon zij zich in eenvoudige groetheid van ziel kalm overgeven aan dit noodlot.
(I. Boudier-Bakker - *De klopp op de deur*, 1931)
- (13) Een kerel, die mijn zaak oplicht, die mij aan een bankroet helpt, als het hem meeloopt?
(M. ter Braak - *De pantserkrant*, 1935)

Uiteindelijk hielden we 1530 voorbeelden van de *aan*-constructie over voor de periode 1600-1650, en 2129 voor 1900-1950. Dat betekent dat alvast bevestigd kan worden dat de *aan*-constructie ook in de vroegst onderzochte periode al goed ingeburgerd was: de constructie komt omgerekend 996 keer voor per miljoen woorden tekst, in de periode 1900-1950 is die genormaliseerde frequentie 1070 per miljoen woorden tekst. Hierna bekijken we eerst het bereik van de *aan*-constructie in 1600-1650 aan de hand van het semantisch netwerk (paragraaf 5), daarna maken we een vergelijking met de periode 1900-1950 en voeren we een diachrone collostructionele analyse uit (subparagrafen 6.1 en 6.2). Tot slot werden 1000 willekeurige zinnen van elke periode geannoteerd op vijf semantische variabelen (causatietype, richting overdracht, aard Subject/DO/*aan*-object), om op die manier bottom-up een semasiologisch profiel van de *aan*-constructie te kunnen opstellen aan de hand van een *Configural Frequency Analysis* (subparagraaf 6.3).

5 Semantisch bereik van de *aan*-constructie in 1600-1650

In de eerste fase werden de 1530 *tokens* van de *aan*-constructie gelabeld aan de hand van het betekenisnetwerk uit Figuur 1. We zien dat alle betekenissen die we op basis van Colleman (2006, 2010a) voor het hedendaagse Nederlands kunnen onderscheiden ook al vertegenwoordigd zijn in de eerste helft van de 17de eeuw, zie het overzicht in Tabel 1.

Betekenisrelatie	Aantal
1. Su handelt om contactrelatie (tussen DO en <i>aan</i> -object) te doen ontstaan	1214 (79.3%)
1.1 Concrete transfer	342 (28.2%)
1.2 Abstracte transfer	282 (23.2%)
1.3 Handeling	241 (19.9%)
1.4 Communicatieve overdracht	349 (28.7%)
2. Su belooft of biedt mogelijkheid voor ontstaan contactrelatie tussen DO en <i>aan</i> -object	41 (2.7%)
3. Su handelt om contactrelatie tussen <i>aan</i> -object en DO te verbreken	8 (0.5%)
4. Su handelt niet om contactrelatie tussen <i>aan</i> -object en DO te verbreken	8 (0.5%)
5. Su verhindert ontstaan contact tussen DO en <i>aan</i> -object	12 (0.8%)
6. Su verhindert ontstaan contact DO – <i>aan</i> -object niet	7 (0.5%)
7. Su bevestigt een contactrelatie of neemt een houding in tegenover ontstaan van contactrelatie of bestaande contactrelatie	22 (1.4%)
8. <i>Aan</i> -object geldt als uitgangspunt voor contact Su – DO	163 (10.7%)
9. <i>Aan</i> -object geldt als norm/invloed waar DO door Su in contact mee komt	12 (0.8%)
10. Restcategorie ⁹	43 (2.8%)

Tabel 1: Verhouding tussen de betekenissen van de *aan*-constructie in 1600-1650 (n=1530)

Die relatieve “rijpheid” van het betekenisnetwerk van de *aan*-constructie is opvallend te noemen in het licht van haar nog jonge leeftijd: de constructie moet immers ergens in de loop van de voorafgaande eeuw ontstaan zijn. Als we Tabel 1 in meer detail bekijken, dan zien we dat de eerste groep betekenissen overduidelijk het frequentst is (79.3%). Het gaat om zinnen waarin het subject actief handelt om een contactrelatie tussen DO en *aan*-object te doen ontstaan. Binnen die groep maakten we nog een nader onderscheid tussen concrete transfers¹⁰ (voorbeeldzinnen 14-15), abstracte transfers (zinnen 16-17), op de referent van het *aan*-object gerichte handelingen¹¹ (18-19) en communicatieve overdrachten (20-21), waarbij 1.1 als de centrale betekenis kon gelden. De vier groepen komen allemaal vrij frequent voor, met percentages van 19 tot 28 procent. Er lijkt met andere woorden niet meteen sprake te zijn van een overwicht van of beperking tot concrete transfers in deze periode zoals misschien verwacht mocht worden vanuit de hypothese dat de *aan*-constructie vanuit haar metaforische basis oorspronkelijk vooral ingezet zou zijn bij materiële transfers. Het valt uiteraard niet uit te sluiten dat het aandeel concrete transfers in de periode voor 1600-1650, m.a.w. bij het echte ontstaan van de constructie, nog aanzienlijker was.

- (14) Ende comende te sterven gaf hy eenen rinck aen elck een der voorseyde kinderen.
(G.H. van Breughel - *De tweede vijftigh lustige historien ofte nieuwheden Johannis Boccatii*, 1644)
- (15) Daer nae wierd' aen mijn heer een gouden Cop gheschoncken.
(I. van Damme - *M. Accii Plauti Amphitruo*, 1635)
- (16) En wat brenght ouderdom aen meenigh groot gemoedt Met sijne swackheyt, Heer een swaren teghenspoedt.
(J. van Heemskerck - *De [verduyste] Cid*, 1641)
- (17) Alle dese seer heerlicke victorien heeft God aende vereenigde Landen verleent in vijf maenden tijts.
(A. Valerius - *Nederlandsche gedenck-clanck*, 1626)
- (18) Verwonnen is de stadt ... die soo veel boosheyt heeft aen onse stadt bedreven.
(I. van Damme - *M. Accii Plauti Amphitruo*, 1635)
- (19) Wy sullen ons mede stil houden sonder eenige schade aen de Stadt te doen.
(J.J. Orlers - *Beschrijvinge der stad Leyden*, 1614)
- (20) [...] dat de Heer van Jenlis, als zelf geweest oover 't beleydt van 't inneemen dier stadt, deeze voorspoedt, door den Ammiraal, aan die Majesteit, ginge verkundighen.
(P.C. Hooft - *Nederlandsche Historien*, 1642-47)
- (21) Nochtans een Vrou heeft my ghegheven om te toonen, O grootste Coningin, aen u dit kostlijck werck.
(S. Coster - *Iphigenia*, 1617)

Ook alle andere betekenissen zijn vertegenwoordigd, maar meestal slechts met een tiental attestaties. De enige groep betekenissen die nog met een aanzienlijke frequentie voorkomt (163 attestaties, of 10.7%), zijn zinnen waarin het *aan*-object geldt als uitgangspunt/bron voor contact tussen het subject en het direct object (betekenis 8). Hoewel dergelijke constituenten in de marge van de categorie 'object' zitten, beschouwen we ze hier wel degelijk nog als objecten en niet als bepalingen, in navolging van o.m. De Schutter (1974) en Coleman (2006). Ze zijn immers referentieel en moeilijk weglaatbaar zonder dat de betekenis van de zin drastisch verandert. Het gaat vooral om de werkwoorden *hebben*¹² (28x), *zien* (22x) en *kennen* (19x).¹³ Onder 22 tot 25 worden hiervan enkele voorbeeldzinnen gegeven.

- (22) [E]n de Romeynen sagen dat sy teghen de Belgen, Duytschen, Brittoenen, jae teghen de gheheele werelt een groot behulp souden hebben aen de Batavijs.
(H. de Groot - *Tractaet vande oudtheyt vande Batavische nu Hollandsche republieque*, 1610)
- (23) Noch seit hy, sien wy dit uytdrucklijck aen de Vogeltjens, die nimmermeer ophouden het Lof Godes te singen.
(D.P. Pers - *Cesare Ripa's Iconologia of Uytbeeldinghen des Verstants*, 1644)
- (24) 'T is, ghelijck-men zeght, den ezel kent-men aen zijn ooren.
(J. De Brune - *Emblemata of Zinne-werck*, 1636)
- (25) Siet hier u onderdaan, die noyt aan u verdiende Het minste van u jonst.
(G.A. Bredero - *Griane*, 1616)

De acht andere betekenissen komen veel minder vaak voor, van minimaal 7 (0.5%) tot maximaal 41 (2.7%) attestaties (zie zinnen 26-32 voor voorbeeldzinnen van elke betekenis). Dit zijn m.a.w. meer perifere betekenissen van de *aan*-constructie.

- (26) *betekenis 2*: Het hof van Saturnijn Heb ik ten dienst van u belooft aan Prozerpijn.
(J. Vos - *Aran en Titus of Wraak en weerwraak: treurspel*, 1641)
- (27) *betekenis 3*: ... dat ghy in't sin hebt die twee Dochters aende armen Ridder te ontweldighen.
(G.H. van Breughel - *De tweede vijftigh lustige historien ofte nieuwicheden Johannis Boccatii*, 1644)
- (28) *betekenis 4*: Tot eynd'lijck op de vlucht met yle voeten vlugh Den vyandt sich begheeft, en laet de grootste glory, Aen Maurits.
(G. van Hogendorp - *Truer-spel van de moordt, begaen aen Wilhelm by der gratie Gods, prince van Oraengien*, 1617)
- (29) *betekenis 5*: Nimmermeer weygerde hy iets aen die geene, die 't van hem versochten.
(D.P. Pers - *Cesare Ripa's Iconologia of Uytbeeldinghen des Verstants*, 1644)
- (30) *betekenis 6*: De burgherwacht zaid'er neen toe; en verwillighde aan hem en zyn' aadelborsten, mits dat hun geweer daar bleeve, naauwlyx ingank.
(P.C. Hooft - *Nederlandsche Historien*, 1642-47)
- (31) *betekenis 7*: Op die voorwaarde; dat ghy gantschelyck an myn, myn ongehoorsaamheyt ... sult vergeven.
(G.A. Bredero - *Griane*, 1616)
- (32) *betekenis 9¹⁴*: Gelyk nu de volkrykste plaatsen, aan de zwaarste beweeghenissen, onderworpen zyn.
(P.C. Hooft - *Nederlandsche Historien*, 1642-47)

In de 1530 *tokens* van de *aan*-constructie troffen we 291 verschillende werkwoorden aan. Bij deze *types* waren er 144 hapaxen. Dat wijst erop dat de constructie met een zeer diverse groep werkwoorden gecombineerd kon worden en dus duidelijk productief was. Het lijkt er zelfs op dat de constructie nog iets breder toepasbaar was dan vandaag: we vinden immers ook enkele benefactieven¹⁵ (33) en possessieven (34). In het hedendaagse Nederlandse is de *aan*-constructie in die contexten onmogelijk; andere voorzetsels worden dan gebruikt (resp. *voor* en *bij*). Het gaat echter maar om een klein aantal voorbeelden, dus erg ingeburgerd zijn deze betekenissen niet.

- (33) O liefde die de poorte doed open aen mijn wensch, en laet mijn driften in.¹⁶
(J. van Heemskerck - *De [verduyste] Cid*, 1641)
- (34) Laet my toe te trouwen die aen Rodrigo sal de kop af kunnen houwen.
(J. van Heemskerck - *De [verduyste] Cid*, 1641)

Daarnaast zijn er talloze voorbeelden van zinnen waarvoor de *aan*-constructie in het hedendaagse Nederlands geen optie meer is, maar die in tegenstelling tot de benefactieven en possessieven wel duidelijk in een van de negen onderscheiden betekenis categorieën passen, bijvoorbeeld *ontdekken* in de betekenis 'laten blijken' (zin 35), *bidden* in de betekenis 'met aandrang vragen' (zin 36) en *verzoeken* in combinatie met een direct object in de vorm van een nominale constituent (zin 37). Veranderingen op het lexicale niveau zorgen ervoor dat die werkwoorden niet langer op die manier in de *aan*-constructie gebruikt kunnen worden – zie Coleman (2011) over het verschil tussen lexicale en constructionele verschuivingen, en ook verder, 6.2.1 en 6.2.2.

- (35) Lodewijck heeft aen Vrouw Beatricks zijn Meestersse de liefde ontdeekt die hy haer droech.
(G.H. van Breughel - *De tweede vijftigh lustige historien ofte nieuwicheden Johannis Boccatii*, 1644)

- (36) [...] aen welcken Heere, Martelin, nae dat hy voor hem gecomen was, gebeden heeft, dat hy hem uyt sonderlingen ghenae de wilde toch laten wech gaen.
(G.H. van Breughel - *De tweede vijftigh lustige historien ofte nieuwheden Johannis Boccatii*, 1644)
- (37) Den Spaenschen Koning Ferdinandus versocht door-tocht voor zijn leeger aen Koninck van Navarre Jean d'Albert.
(A. Valerius - *Nederlandsche gedenck-clanck*, 1626)

6 Semantische verschuivingen: vergelijking met de 20ste eeuw

6.1 *Semantisch netwerk*

Om kwantitatieve verschuivingen op te sporen in het betekenisnetwerk van de *aan*-constructie, werden de 2129 *tokens* van de *aan*-constructie uit de periode 1900-1950 op dezelfde manier gelabeld volgens de verschillende onderscheiden betekenissen, zie de rechterkolom in Tabel 2. Voor de 20ste eeuw werden er 286 verschillende werkwoorden in de constructie aangetroffen, waarvan 132 hapaxen. Om de betrouwbaarheid van de semantische labeling te testen, werd een random selectie van 500 zinnen uit elke periode ook door de tweede auteur gelabeld, uiteraard zonder inzage in de labeling door de eerste auteur. Er was een inter-rater agreement van $\kappa=0.79$, wat wijst op een uitstekende overeenkomst (zie Carletta 1996 voor meer informatie over de kappascore).¹⁷ De cijfers die in Tabel 2 gepresenteerd worden, zijn de uiteindelijke cijfers bekomen na individueel overleg over de zinnen die door beide auteurs aanvankelijk verschillend waren geanalyseerd.

Betekenisrelatie	1600-1650 (n=1530)	1900-1950 (n=2129)
1. Su handelt om contactrelatie (tussen DO en <i>aan</i> -object) te doen ontstaan	1214 (79.3%)	1486 (69.8%)
1.1 Concrete transfer	342 (28.2%)	216 (14.5%)
1.2 Abstracte transfer	282 (23.2%)	670 (45.1%)
1.3 Handeling	241 (19.9%)	172 (11.6%)
1.4 Communicatieve overdracht	349 (28.7%)	428 (28.8%)
2. Su belooft of biedt mogelijkheid voor ontstaan contactrelatie tussen DO en <i>aan</i> -object	41 (2.7%)	41 (1.9%)
3. Su handelt om contactrelatie tussen <i>aan</i> -object en DO te verbreken	8 (0.5%)	37 (1.7%)
4. Su handelt niet om contactrelatie tussen <i>aan</i> -object en DO te verbreken	8 (0.5%)	14 (0.7%)
5. Su verhindert ontstaan contact tussen DO en <i>aan</i> -object	12 (0.8%)	16 (0.7%)
6. Su verhindert ontstaan contact DO – <i>aan</i> -object niet	7 (0.5%)	2 (0.1%)
7. Su bevestigt een contactrelatie of neemt een houding in tegenover ontstaan van contactrelatie of bestaande contactrelatie	22 (1.4%)	44 (2.1%)
8. <i>Aan</i> -object geldt als uitgangspunt voor contact Su – DO	163 (10.7%)	355 (16.7%)
9. <i>Aan</i> -object geldt als norm/invloed waar DO door Su in contact mee komt	12 (0.8%)	45 (2.1%)
10. Restcategorie	43 (2.8%)	89 (4.2%)

Tabel 2: Verhouding tussen de betekenissen van de *aan*-constructie in 1600-1650 vs. 1900-1950

Een chikwadraattest toont aan dat het verschil in distributie van de verschillende betekenissen over de twee periodes significant is ($\chi^2 = 63.54$, $df = 8$, $p < .001$). Op basis van de residuen¹⁸ zien we dat er met name drie categorieën zijn die sterk aan dat overkoepelende verschil bijdragen: betekenissen 8, 3 en 9 komen significant vaker voor in de periode 1900-1950. De daling bij de eerste (centrale) betekenis is secundair, d.w.z. een gevolg is van een algemene stijging van de frequentie van andere betekenissen. De genormaliseerde frequentie per miljoen woorden is niet significant veranderd ($\chi^2 = 2.06$, $df = 1$, $p > .1$). De verhouding tussen de verschillende betekenissen *binnen* de eerste groep verschilt wel significant als we de twee perioden tegenover elkaar plaatsen ($\chi^2 = 180.58$, $df = 3$, $p < .001$). Bij de communicatieve transfers is er geen significant verschil, bij de andere groepen wel: concrete transfers en handelingen komen vaker voor in 1600-1650 dan verwacht, abstracte transfers minder vaak. Hoewel de *aan*-constructie in de eerste helft van de 17de eeuw geenszins beperkt was tot concrete transfers, blijkt het aandeel van die concrete transfers wel duidelijk af te nemen doorheen de tijd. Dat vormt dus enigszins bevestiging voor de hypothese uit de inleiding dat de *aan*-constructie gaandeweg voor meer abstracte betekenissen gebruikt zou worden.

Een volgende stap in de analyse is om na te gaan of we de hierboven aangehaalde verschillen kunnen linken aan specifieke (groepen van) werkwoorden die zich anders zijn gaan gedragen in de loop van de drie eeuwen. Hiervoor kunnen we gebruikmaken van een diachrone collostructionele analyse (Hilpert 2006), waarvan we de resultaten in paragraaf 6.2 rapporteren.

6.2 Diachrone collostructionele analyse

Diachrone collostructionele analyse (Hilpert 2006) is een aanpassing op de distinctieve collexeemanalyse, een statistische techniek ontwikkeld door Gries & Stefanowitsch (2004) die het mogelijk maakt om de “collostructionele” voorkeuren van individuele lexemen te identificeren, d.w.z. om na te gaan welke lexicale items een significante voorkeur hebben voor een van de twee (of meer) concurrerende grammaticale constructies boven de andere. Zo werd de methode door hen onder meer ingezet om te bepalen welke (groepen van) werkwoorden significant werden aangetrokken tot de Engelse DOC dan wel tot de *to-dative*, of welke woorden de *s-genitive* dan wel de genitiefconstructie met *of* verkiezen. De methode werd door Hilpert (2006) uitgebreid naar de vergelijking van historische perioden: de bedoeling is dan om de voorkeur van bepaalde lexicale elementen voor een periode te bepalen in een vergelijking van twee of meer historische perioden, in plaats van voor een bepaalde constructie binnen één periode. Een significante voorkeur voor één periode kan een indicatie zijn van een semantische verandering: *Systematic differences in the collocational preferences can be interpreted as an ongoing change in the constructional semantics* (Hilpert 2006: 243). Op basis van een diachrone collostructionele analyse van de werkwoorden die voorkomen bij het Engelse hulpwerkwoord *shall* in drie verschillende periodes (1500-1640, 1640-1780 en 1780-1920), concludeert Hilpert (2006: 251-254) dat *shall* een proces van subjectivering heeft ondergaan, iets wat eerder ook al in de literatuur geponeerd werd door o.m. Traugott (1989).¹⁹

Tabel 3 hieronder presenteert de resultaten van een diachrone collostructionele analyse²⁰ voor 1600-1650 vs. 1900-1950 en geeft dus aan welke werkwoorden significant vaker voorkomen in de *aan*-constructie in een van beide periodes. De verhouding tussen haakjes naast elk werkwoord geeft aan hoeveel keer dat werkwoord in elke periode geattesteerd is; voor *doen* is dat bijvoorbeeld 118 keer in 1600-1650 tegenover slechts 24 keer in 1900-1950. Het getal ernaast (in het geval van *doen*: 24.17) is een maat voor de collostructionele sterkte²¹ van dat werkwoord: hoe hoger het getal, hoe distinctiever dat werkwoord voor die periode is. In totaal zijn er 44 collexemen distinctief voor 1600-1650 (met

95% zekerheid), en 37 voor 1900-1950. Tabel 3 hieronder geeft voor elke periode de collexemen met een collostructionele sterkte groter dan 3, d.w.z. die distinctief zijn voor die periode met 99.9% zekerheid.

1600-1650 (n = 1530)		1900-1950 (n = 2129)					
<i>doen</i> (118:24)	24.17	<i>bewijzen</i> (21:5)	4.26	<i>(een einde)</i> <i>maken</i> (0:55)	13.06	<i>onttrekken</i> (0:22)	5.19
<i>verzoeken</i> (42:5)	10.98	<i>zoeken</i> (13:1)	4.00	<i>overlaten</i> (1:60)	12.84	<i>vertellen</i> (7:39)	4.01
<i>zenden</i> (48:12)	8.90	<i>schikken</i> (10:0)	3.80	<i>hebben</i> (42:166)	10.99	<i>veranderen</i> (0:15)	3.54
<i>slaan</i> (27:2)	8.12	<i>begaan</i> (14:2)	3.66	<i>wijden</i> (0:45)	10.66	<i>opdragen</i> (2:21)	3.25
<i>schenden</i> (18:0)	6.84	<i>betonen</i> (12:1)	3.65	<i>vragen</i> (10:83)	10.52	<i>toevertrouwen</i> (2:20)	3.05
<i>bevelen</i> (17:0)	6.46	<i>schrijven</i> (49:31)	3.51	<i>ontlenen</i> (0:42)	9.95		
<i>vereren</i> (18:1)	5.78	<i>leveren</i> (15:3)	3.43	<i>danken</i> (0:39)	9.23		
<i>plegen</i> (16:1)	5.07	<i>kennen</i> (19:6)	3.28	<i>toevoegen</i> (2:48)	9.02		
<i>bedrijven</i> (12:0)	4.56	<i>antwoorden</i> (8:0)	3.03	<i>toekennen</i> (0:32)	7.57		

Tabel 3: Resultaten van een diachrone collostructionele analyse van de *aan*-constructie

Aan de hand van deze tabel kunnen we enkele vaststellingen doen omtrent semantische verschuivingen in de *aan*-constructie, die we ook kunnen linken aan de verschillen die in de labeling a.d.h.v. het semantisch netwerk naar voren zijn gekomen. Meer specifiek kunnen we twee types semantische verschuivingen onderscheiden, die hierna besproken worden in 6.2.1 en 6.2.2.

6.2.1 Shift in lexicale semantiek

Een van de distinctieve collexemen voor de eerste periode (1600-1650) is *schikken* (zie voorbeeld 38). Dat werkwoord werd tien keer aangetroffen in de *aan*-constructie in die periode, maar werd niet meer als dusdanig gebruikt in 1900-1950.

- (38) Ten welke eynde zy beslooten hadden, binnen elf oft twaalf daaghen, wat min oft meer, ontrent vyftienhondert mannen van waapenen, uit de hunne aan haare Hoogheit te schikken.
(P.C. Hooft - *Nederlandsche Historien*, 1642-47)

Het werkwoord *schikken* wordt hier gebruikt in de betekenis ‘zenden/sturen’, een betekenis die niet meer standaardtaal is in het huidige Nederlands. We zien dan ook dat in de 20ste eeuw *schikken* niet meer voorkomt in de *aan*-constructie. Dat is niet omdat de constructie niet meer compatibel is met ‘zenden’-werkwoorden (*zenden* zelf wordt bijvoorbeeld nog 12 keer gebruikt met de *aan*-constructie in 1900), maar omdat het werkwoord *schikken* die ‘zenden’-betekenis heeft verloren en in zijn andere, resterende betekenissen niet verenigbaar is met de *aan*-constructie.

6.2.2 Shift in constructionele semantiek

Bij het tweede, vanuit constructiegrammaticaal perspectief interessanter type van betekenisverschuiving, doet er zich wel degelijk een verandering voor in de semantische klassen van werkwoorden die in de constructie voorkomen. In Tabel 3 zien we een cluster van werkwoorden met als centrale betekenis ‘doen/bedrijven’ die consistent significant vaker voorkomen in de *aan*-constructie in de periode 1600-1650 dan in de periode 1900-1950: *doen* (118:24), *plegen* (16:1), *bedrijven* (12:0), *bewijzen* (21:5) en *begaan* (14:2), zie 39-41 voor enkele voorbeelden. De mogelijkheid om in de *aan*-constructie te verschijnen is voor die werkwoorden in de hedendaagse standaardtaal veelal beperkt tot een paar vaste combinaties: *afbreuk/onrecht doen aan*, *een voorstel/oproep/suggestie doen aan*, *dank/eer bewijzen aan* enz., zie voorbeeldzinnen 42-43. Dat bevestigt de vaststelling uit paragraaf 5.1: een chikwadraattest bij Tabel 2 toonde aan dat betekenis 1.3 (de handelingen) frequenter was in de periode 1600-1650 dan in de periode 1900-1950.

- (39) ... beveelende den soldaat, de punten der krystucht naa te koomen, zonder eenighen ooverlast aan geestelyken, oft weirlyken, te pleeghen.
(P.C. Hooft - *Nederlandsche Historien*, 1642-47)
- (40) En hier door vinden sich de Koningen en Princen des Werrelts bewogen, om gehoorsaemheyte te bewijzen aen haeren Roomschen Opper-Priester.
(D.P. Pers - *Cesare Ripa's Iconologia of Uytbeeldinghen des Verstants*, 1644)
- (41) De schennis en 't geweld, begaen, in Ammons kamer, Aen d'allerkuischte ziel, mijn eige dochter, Thamer.
(J. van den Vondel - *Gebroeders*, 1640)
- (42) 'k Weet niet aan wien hij die belofte deed, maar ik geloof...
(M. Böhlingk - *Astrid*, 1920)
- (43) ... in het bijzonder waar het geldt eer te bewijzen aan een lid van het Oranjehuis.
(A.C.J. de Vrankrijker - *Vier eeuwen Nederlandsch studentenleven*, 1939)

Een tweede semantische klasse met een distinctieve voorkeur voor 1600-1650 wordt gevormd door vier werkwoorden met als centrale betekenis ‘zenden/sturen’: *zenden* (48:12) en *schikken* (10:0), allebei met $p < .001$, en *afvaardigen* (7:0) en *dragen* (6:0) met $p < .01$.²² Net zoals bij de ‘doen’-klasse is hier sprake van een kwantitatieve tendens: het gewicht van deze cluster van werkwoorden is afgenomen in de 20ste eeuw ten opzichte van de 17de eeuw. Terwijl dat bij de ‘doen’-klasse gepaard gaat met een inperking van de mogelijke direct objecten, is die inperking er bij de ‘zenden’-klasse niet. De afzwakking van ‘zenden’-werkwoorden in de *aan*-constructie kan misschien in verband worden gebracht met het feit dat *aan* vroeger nog veel dichter bij de voorzetsels *naar* en *tot* stond qua semantiek (cf. WNT, s.v. *aen*: “In het Mnl. strekte deze tweede beteekenis [i.e. de richtingsbetekenis, TG&TC] zich verder uit dan tegenwoordig, zóó zelfs dat *aen* bijna geheel met *naar* of *tot* gelijkstond”). Mogelijk heeft deze groep werkwoorden ook zijn aandeel in het overwicht van concrete transfers in 1600 ten opzichte van 1900. Vaak is het direct object bij deze werkwoorden immers een persoon of tastbaar voorwerp (zie voorbeeldzinnen 44 en 45).

- (44) [...] dat zy een stucksken van haer vingher gesneden hebben, en het zelve, in den brief gesloten, aen haer Iuffrouw ghezonden hebben.
(J. de Brune - *Emblemata of Zinne-werck*, 1636)
- (45) Draeght dees schoone goude Beecker Aen Alcumeen u Vrou.
(I. Van Damme - *M. Accii Plauti Amphitruo*, 1635)

Tot slot bevestigt de collexeemanalyse nog enkele andere observaties die we bij de vergelijking a.d.h.v. het semantisch netwerk al opmerkten. Zo zijn de werkwoorden *hebben*, *danken* en *ontlenen* distinctief voor 1900-1950, wat het grotere aandeel zinnen in betekenis 8 (*aan*-object als uitgangspunt voor contact tussen subject en direct object) verklaart. *Onttrekken* (0:22) zorgt er dan weer voor dat de derde betekenis frequenter is in 1900-1950. Dat werkwoord komt in 1600-1650 nog uitsluitend in de DOC voor (zie 46), maar wordt drie eeuwen later al frequent in de *aan*-constructie gebruikt.²³

- (46) Op hoop dat s' uyt mee-doogh de schicht ruckt uyt dit hart, Die my de siel ontreckt.
(K. V. Dusart - *Spaensche heydin*, 1644)

Op die manier ontstaat een gemengd beeld over de semantische evolutie van de *aan*-constructie. Aan de ene kant breiden bepaalde gebruikswijzen zich uit, vooral de abstractere gebruikswijzen zoals betekenissen 8, 3 en 9 uit het betekenisnetwerk. Aan de andere kant daalt het aandeel van concrete transfers in de *aan*-constructie, en ook andere (groepen van) werkwoorden komen minder vaak voor in de 20ste eeuw i.v.m. de 17de eeuw, meest opvallend de 'doen'- en 'zenden'-klasse.

6.3 *Configural Frequency Analysis*

In deze laatste paragraaf willen we de semantiek van de *aan*-constructie nog gedetailleerder beschrijven aan de hand van een bottom-up semasiologisch profiel. Hiervoor bekijken we niet het volledige semantische bereik van de *aan*-constructie, maar focussen we op het deel dat overlapt met de DOC, m.a.w. waarin de rol van het *aan*-object vergelijkbaar is met de rol van het IO in de DOC: *Recipient/Addressee/Beneficiary/Possessor/Experiencer* (De Schutter 1974, 1993). De zinnen die vallen onder groep 8 en 9 uit het betekenisnetwerk vallen daardoor weg. Die beperking is vooral pragmatisch gemotiveerd: op deze manier konden we voor dit verkennend onderzoek maximaal voortbouwen op de set van semantische paramaters die in Coleman (2006) werden geformuleerd voor de dubbelobjectconstructie. Door die gedetailleerde labeling zullen we ook zicht krijgen op de contexten waarin *aan* specifiek de datieffunctie in de DOC is komen te vervangen. *Configural Frequency Analysis* (CFA) is een techniek om combinaties van kenmerken (zgn. configuraties) te identificeren die samen vaker of minder vaak voorkomen dan verwacht op basis van toeval. We spreken dan respectievelijk van types en antitypes. Zie von Eye (2002) voor een bespreking van de techniek, en o.m. Stefanowitsch & Gries (2005, 2008), Schmidtke-Bode (2009) en Hilpert (2009) voor enkele taalkundige casestudies.

Voor deze analyse labelden we 1000 willekeurige zinnen uit elke periode op vijf semantische parameters, zie Tabel 4.

Semantische parameter	Omschrijving
1. Causatie	Causale relatie tussen handeling van subject op het direct object en het ontstaan/verloren gaan van contactrelatie tussen het DO en het <i>aan</i> -object
1.1 Direct	Handeling subject zorgt voor ontstaan van contactrelatie (tussen DO en <i>aan</i> -object of subject en DO) bv. <i>geven</i> , <i>zeggen</i>
1.2 Indirect	Handeling subject volstaat niet voor ontstaan van contactrelatie bv. <i>bieden</i> (<i>aan</i> -object kan overdracht weigeren), <i>beloven</i> (toekomstige transfer)

1.3 Benefactief/malefactief	Subject treft voorbereidingen voor overgang of doet iets waarbij <i>aan</i> -object als begunstigde geldt bv. <i>voorschieten, goedmaken</i>
1.4 Passief	Subject is een eerder passieve medespeler bv. <i>toelaten, toestaan</i>
1.5 Attributioneel/attitudineel	Subject bevestigt een contactrelatie of neemt een houding in tegenover ontstaan van contactrelatie of bestaande contactrelatie bv. <i>toeschrijven, gunnen</i>
1.6 Preventie	Subject verhindert overdracht (van subject naar <i>aan</i> -object of van <i>aan</i> -object naar subject) bv. <i>weigeren, laten</i>
2. Contact	
2.1 Ontstaat	Er ontstaat contact tussen DO en <i>aan</i> -object
2.2 Verbroken	Contact tussen DO en <i>aan</i> -object wordt verbroken
3. Aard subject	
3.1 Bezield	Personen, dieren, organisaties, politieke partijen, ...
3.2 Onbezield	Zaken
4. Aard direct object	
4.1 Bezield	Personen, dieren, organisaties, politieke partijen, ...
4.2 Concreet onbezield	Tastbaar (bv. <i>een boek</i>)
4.3 Abstract onbezield	Niet-tastbaar (bv. <i>aandacht</i>)
4.4 Communicatief	Boodschappen (bv. <i>het verhaal</i>)
4.5 Deverbale handeling	bv. <i>een kus geven aan iemand</i>
5. Aard <i>aan</i>-object	
5.1 Bezield	Personen, dieren, organisaties, politieke partijen, ...
5.2 Onbezield	Zaken

Tabel 4: Overzicht semantische parameters voor de *Configural Frequency Analysis*

We onderwierpen de 2000 gelabelde zinnen aan een CFA.²⁴ Als we kijken naar configuraties met alle vijf semantische variabelen, en een extra variabele ‘tijd’ om diachrone vergelijking mogelijk te maken, dan vinden we dertien types en drie antitypes, zie Tabel 5 voor een overzicht, gerangschikt volgens dalende *effect size Q* (zie Gries 2009: 249). De drie antitypes staan cursief.

#	Configuratie						Freq. (geobs.)	Freq. (verw.)
	Causatie	Contact	Aard subject	Aard DO	Aard <i>aan</i> -object	Tijd		
1	<i>direct</i>	<i>ontstaan</i>	<i>bezield</i>	<i>abstract</i>	<i>bezield</i>	<i>1900</i>	104	207
2	direct	ontstaan	bezield	comm.	bezield	1900	169	84
3	direct	ontstaan	bezield	comm.	bezield	1600	155	84
4	direct	ontstaan	bezield	abstract	onbezield	1900	151	97
5	direct	ontstaan	bezield	concreet	bezield	1600	128	82
6	direct	ontstaan	onbezield	abstract	onbezield	1900	58	11
7	direct	ontstaan	bezield	bezield	bezield	1600	83	41
8	<i>direct</i>	<i>ontstaan</i>	<i>bezield</i>	<i>comm.</i>	<i>onbezield</i>	<i>1600</i>	4	40
9	passief	verbroken	bezield	abstract	onbezield	1900	24	0
10	direct	ontstaan	onbezield	abstract	onbezield	1600	27	11
11	<i>direct</i>	<i>verbroken</i>	<i>bezield</i>	<i>abstract</i>	<i>bezield</i>	<i>1600</i>	0	12
12	passief	verbroken	bezield	abstract	bezield	1600	10	1
13	preventie	verbroken	bezield	abstract	bezield	1600	7	0

14	passief	verbroken	beziëld	abstract	beziëld	1900	7	1
15	passief	verbroken	onbeziëld	abstract	onbeziëld	1900	6	0
16	preventie	verbroken	beziëld	concreet	beziëld	1900	4	0

Tabel 5: Types en antitypes van de CFA voor 1600-1650 en 1900-1950

Allereerst dient opgemerkt dat *Configural Frequency Analysis* vooral een exploratieve techniek is: alle mogelijke combinaties van de variabelen worden getest op de aan- of afwezigheid van een effect en dat zorgt ervoor dat het niet mogelijk is om bij alle (anti)types zinvolle veralgemeningen te maken. De geobserveerde frequentie van bepaalde configuraties (in ons geval: configuraties 8 t.e.m. 16) is soms (erg) laag, maar wijkt toch significant af van de verwachte frequentie, waardoor ze als (anti)type gelden. Configuratie 11 bijvoorbeeld geldt als antitype in de eerste periode: ze komt er in het geheel niet voor, en dat is een significant verschil met de verwachte 12 attestaties ($p < .05$).²⁵ De configuratie komt eenmaal voor in 1900-1950 (zie voorbeeldzin 47), maar geldt voor die periode niet als antitype, omdat het verschil met het aantal verwachte attestaties niet significant is. Verdere conclusies kunnen hier dan ook niet aan vastgeknoopt worden.

- (47) Wie zulk een tweegevecht begeert, wil aan een ander iets ontnemen, namelijk zijn eer.
(J. Huizinga, *Herfsttij der Middeleeuwen*, 1919)

Daarnaast, doordat de verwachte frequentie wordt berekend aan de hand van de totalen van alle variabelen (zie voetnoot 25 voor meer uitleg en een uitgewerkt voorbeeld), dus inclusief de variabele tijd, is het mogelijk dat een bepaalde configuratie een type of antitype is voor beide periodes. Dat geldt bijvoorbeeld voor configuraties 2 en 3, de communicatieve overdracht tussen twee personen, die in beide periodes frequent voorkomt en daarom als type geldt. De echt interessante configuraties zijn dus die die als type/antitype gelden in één periode maar dat niet zijn in de andere periode. Daarvan lichten we er in wat volgt enkele in meer detail toe.

Configuratie 1 is een antitype voor de periode 1900-1950; we vinden deze configuratie 104 keer in 1900-1950, en 201 keer in 1600-1650. Deze combinatie van kenmerken komt statistisch gezien minder vaak voor in de 20ste eeuw dan de verwachte 207 attestaties ($p < .001$). Het gaat om zinnen zoals:

- (48) Terwijl Egmont van zijn verblijf in Spanje vertelde, besteedde de prins zijn aandacht aan Antonius Perrenot.
(M. Dekker - *Oranje en de opstand der Nederlanders*, 1935)
- (49) [E]lk ingeschrevene moest [...] toezeggen aan Rector, Curatoren en Senaat alle eer en onderdanigheid te zullen bewijzen.
(A.C.J. de Vrankrijker - *Vier eeuwen Nederlandsch studentenleven*, 1939)

Het zijn vooral de werkwoorden *geven* (32x), *doen* (30x), *verzoeken* (18x), *plegen* (12x), *bewijzen* (12x) en *betonen* (9x) die ervoor zorgen dat die configuratie zoveel frequenter is in 1600-1650. We zien dus dat een groep werkwoorden, nl. de ‘doen’-klasse, waarvan we al bij het betekenisnetwerk en de diachrone collostructionele analyse aangetoond hebben dat ze frequenter voorkomen in 1600-1650, er ook hier mede voor zorgt dat we een antitype in 1900-1950 krijgen.

Configuraties 4, 5, 6 en 7 kunnen in verband worden gebracht met de observatie in paragraaf 6.1 dat de *aan*-constructie oorspronkelijk vaker werd ingezet bij concrete transfers. Er zijn twee ‘concrete’ types voor de periode 1600-1650 met een overdracht van een concreet onbeziëld (configuratie 5, voorbeeldzin 50) of beziëld (configuratie 7, voorbeeldzin 51) direct object tussen twee beziëde

personen. Daarnaast zijn er voor de tweede periode twee ‘abstractere’ configuraties terug te vinden: configuratie 4 met een abstract direct object en een onbezield *aan*-object (vaak min of meer vaste combinaties als *een einde maken aan iets*, *geloof/uiting geven aan iets*, *waarde hechten aan iets*, zie voorbeeldzin 52), en configuratie 6²⁶ waarbij alle drie de medespelers abstracta zijn (voorbeeldzin 53).

- (50) [...] houdende in de rechter hand een cristallijne schaele vol roode wijn, die zy met een soete bevalligheyt en aengenaeme zeedigheydt, aen een ander overlevert.
(D.P. Pers - *Cesare Ripa's Iconologia of Uytbeeldinghen des Verstants*, 1644)
- (51) De Paus confirmeert wederom sijn voorige Conspiratie, ende twee Ambassadeus aen Lowisa gesonden hebbende, biet haer aen alle hulpe ende bystant.
(P. Nootmans - *Van den bloedigen slach van Pavyen*, 1627)
- (52) Desondanks (zoo constateerde de synode) hadden de deputaten der synode-Duursema geweigerd, medewerking te verleenen aan een poging tot wederzijdsche, summiere, ondubbelzinnige, schriftelijke situatietekening.
(K. Schilder - *Jaaroverzicht*, 1946-49)
- (53) Maar dit standpunt levert inderdaad de waarheid over aan de subjectieve stellingkeuze van de afvallige persoonlijkheid.
(H. Dooyeweerd - *De wijsbegeerte der wetsidee*, 1935)

Tot slot lijkt de infrequentie van configuraties voor zinnen met een preventief of passief betekenismoment, en de afwezigheid van zinnen met een indirect, benefactief/malefactief of attributioneel/attitudineel betekenismoment te suggereren dat er op dat gebied weinig lijkt te zijn veranderd doorheen de eeuwen.

7 Besluit

Het doel van dit artikel was tweeledig: via een gedetailleerde corpusstudie wilden we (i) de stelling in de literatuur toetsen dat de *aan*-constructie echt doorbreekt als alternatief voor de dubbelobjectconstructie in de 17de eeuw, en (ii) de semantische evolutie van de constructie in kaart brengen a.d.h.v. een vergelijking met data voor de 20ste eeuw.

In eerste instantie werden alle attestaties van de *aan*-constructie uit de periode 1600-1650 opgezocht. De constructie was op dat moment duidelijk al frequent (genormaliseerde frequentie 997 p.m.w. tekst) en werd met een groot aantal verschillende werkwoorden gebruikt (291 *types*). Alle *aan*-constructies werden vervolgens gelabeld a.d.h.v. negen onderscheiden betekenissen uit het betekenisnetwerk. Die analyse toonde aan dat de *aan*-constructie aan het begin van de zeventiende eeuw opmerkelijk genoeg al het volledige semantische terrein van de hedendaagse *aan*-constructie bestreek. Het lijkt er dus op dat de doorbraak al vroeger op gang is gekomen dan gesuggereerd in de literatuur. Er bleek in de periode 1600-1650 ook duidelijk geen overwicht van of beperking tot concrete transfers. De hypothese dat de *aan*-constructie vanuit haar metaforische origine oorspronkelijk vooral ingezet zou zijn bij transfers van een fysiek voorwerp tussen twee bezielde medespelers, om vandaaruit geleidelijk uit te breiden naar abstractere betekenissen, zal verder getoetst moeten worden in het 16de-eeuwse Nederlands, m.a.w. de periode van het eigenlijke ontstaan van de constructie.

Daarnaast leverde een vergelijking met de periode 1900-1950 een gemengd beeld op over de semantische evolutie van de *aan*-constructie sinds de 17de eeuw. Hoewel het niet zo is dat er bepaalde betekenissen uit het semantische netwerk volledig verdwenen zijn, zijn de mogelijkheden binnen enkele klassen wel sterk ingeperkt (er is m.a.w. een *kwantitatieve* tendens). Een diachrone

collostructionele analyse leerde dat veel werkwoorden uit de ‘doen’- en ‘zenden’-klasse veel gebruikelijker waren in de *aan*-constructie aan het begin van de 17de eeuw. Aan de andere kant zien we dat bepaalde betekenissen dan weer frequenter zijn geworden in de loop der tijd, namelijk het gebruik om standen-van-zaken te benoemen waarin het *aan*-object als uitgangspunt (betekenis 8) of norm/invloed (betekenis 9) geldt voor het contact tussen subject en direct object, en privatieve transfers (betekenis 3). Algemeen gesteld lijkt er een toename van meer abstracte betekenissen te zijn. Het betekenisnetwerk liet zien dat we inderdaad relatief gezien minder concrete transfers aantreffen in de periode 1900-1950 dan in 1600-1650, en uit een *Configural Frequency Analysis* bleek dat er voor de 20ste eeuw meer abstracte configuraties te vinden zijn.

Eindnoten

¹ Beide auteurs maken deel uit van de onderzoeksgroep GLIMS (*Ghent University research group on Linguistic Meaning and Structure*) van de vakgroep Taalkunde aan de Universiteit Gent; het hier gerapporteerde onderzoek is tot stand gekomen binnen het onderzoeksproject ‘Variation and Change in constructional semantics: Argument structure constructions in varieties of Dutch’, gefinancierd door het Bijzonder Onderzoeksfonds van de Universiteit Gent (BOF-project nr. 01N00912). We bedanken graag de twee anonieme beoordelaars voor hun nuttige commentaar bij een eerdere versie van dit artikel.

² Voor een overzicht van de naamvals vormen, zie bijvoorbeeld van der Horst (2008: 1353), gebaseerd op Moonen (1706).

³ Voor de 16de eeuw troffen Weijnen & Gordijn in hun materiaal slechts enkele discutabele voorbeelden aan van de *aan*-constructie, zoals zinnen (i) en (ii) hieronder, waarin de status van de *aan*-constituent als object naar hun zeggen nog twijfelachtig is.

(i) Dus wil ick de wijsheit gaen besorgen

Aen onssen prochiaen tegen morgen.

(*Een esbatement vande Schuyfman, 1524*)

(ii) Ick salt best vraegen aent volck, dat hier staat.

(*Een batement van den Preecker, s.d.*)

⁴ Er bestaat enige onzekerheid over zowel de datering als het auteurschap van de *Waernemingen*. Het werk wordt gedateerd tussen 1635 en 1638, maar verschijnt pas in 1723 als bijlage in de *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche sprake* van Lambert ten Kate Hz. (1674-1731). Het valt voorlopig niet uit te sluiten dat Hooft, als hij inderdaad de auteur van de *Waernemingen* is, een constructie heeft gepropageerd die op dat moment nog *niet* algemeen ingeburgerd was. We laten het echter over aan toekomstig onderzoek om na te gaan in hoeverre de omschrijving met *aan* ook in andere 17de en vroeg-18de-eeuwse grammaticale geschriften al expliciet genoemd wordt als alternatief voor het nominale indirect object.

⁵ De mogelijkheden van die groep werkwoorden om in de dubbelobjectconstructie gebruikt te worden zijn in het hedendaagse Belgisch Nederlands en bepaalde dialecten van het Nederlands Nederlands breder, zie o.m. Colleman (2010b).

⁶ Naar objecten wordt gevraagd met ‘wie’ of ‘wat’, cf.:

Aan wie gaf hij een bos bloemen? Aan zijn vrouw.

Bij niet-animate objecten vindt er nog een transformatie tot voornaamwoordelijk bijwoord plaats:

Waarvan (< 'aan wat') koppelden ze enkele wagons? Aan de locomotief.

⁷ In het betekenisnetwerk werden dergelijke metaforische extensies enkel voor de eerste betekenis expliciet onderscheiden. Uiteraard zijn die ook relevant binnen de andere betekenissen, bv. *Hij beloofde een auto aan zijn zoon* (concreet) vs. *Hij beloofde een mooie toekomst aan zijn dochter* (abstract) voor de tweede betekenis (toekomstige transfers). Veel zinnen wijken m.a.w. in meerdere opzichten tegelijk af van de centrale betekenis; dat gegeven wordt geïntegreerd in zgn. *multidimensionale* voorstellingen van semantische structuren, zie bijvoorbeeld Geeraerts (1998) voor zo'n multidimensionale beschrijving van het Nederlandse indirect object, waarin ook de verschillende *soorten* betekenisextensies nog explicieter gemaakt worden.

⁸ Het corpus is beschikbaar voor onderzoeksdoeleinden; geïnteresseerden kunnen zich wenden tot de eerste auteur.

⁹ Er waren 43 zinnen (2.8%) waaraan geen semantisch label kon worden toegekend wegens (i) moeilijk te interpreteren, of (ii) moeilijk in te passen binnen een van de negen onderscheiden categorieën. Dat de restgroep relatief uitgebreid lijkt komt vooral door een kleine set van min of meer vaste combinaties zoals *de handen schenden aan iets, deel hebben aan iets* enz. die frequent in het corpus geattesteerd zijn. Omdat het om een beperkte set van combinaties gaat lijkt het ons gerechtvaardigd hiervoor geen extra betekenis in het betekenisnetwerk te voorzien.

¹⁰ Tot de concrete transfers werden gerekend: (i) zinnen waarin een menselijk *aan*-object het direct object letterlijk in handen (*een boek geven aan iemand*) of in zijn/haar macht krijgt (*een stad overgeven aan iemand*), en (ii) zinnen met een niet-menselijk *aan*-object waarin een situatie van letterlijk contact ontstaat (*een wagon koppelen aan de locomotief*).

¹¹ Zowel de DOC als de *aan*-constructie kunnen gebruikt worden om situaties uit te drukken waarin het indirect object/*aan*-object het doelwit noemt van een (fysieke) handeling, via de metafoor waarin acties gericht op een persoon begrepen worden als entiteiten die overgedragen worden naar die persoon (zie Goldberg 1995: 149 voor de beschrijving van die metafoor en enkele Engelse voorbeelden). In feite kan deze categorie beschouwd worden als een subtype van de categorie 'abstracte transfer'.

¹² Voor combinaties met *hebben* waarin het *aan*-object duidelijk een uitgangspunt/bron noemt, is een parafrazeproof mogelijk: *iem. heeft een vriend aan iem. ~ iem. is een vriend voor iem., iem. heeft plezier aan iets ~ iets is een plezier voor iem./iets veroorzaakt plezier bij iem.* Die parafrases zijn onmogelijk voor combinaties waarin het *aan*-object nog veel moeilijker als een uitgangspunt/bron gezien kan worden, zoals *deel hebben aan iets, lak hebben aan iets* enz. Dergelijke gevallen werden dan ook niet in categorie 8 maar in de restcategorie ondergebracht.

¹³ Een reviewer merkt op dat in sommige van die contexten ook andere voorzetsels mogelijk zijn: bv. *Wij zien dit uitdrukkelijk bij/in/met de vogeltjes* en heeft dan ook bedenkingen bij de status van de *aan*-groep bij bv. *zien* als object. Echter, al willen we niet ontkennen dat we hier aan de grenzen van de categorie object zitten, er lijkt ons toch nog een verschil in inherentie tussen de *aan*-groep bij *zien* en de voorzetselgroepen met *bij*, *in* en *met*, die veeleer als locatieve bepaling lijken te mogen gelden (bv. *Waar zien we dat? Bij de vogeltjes.*). In de ontleding van de *aan*-groep bij *zien*, *horen*, *hebben*, enz. als object volgen we De Schutter (1974: 204-207).

¹⁴ Bij deze categorie werden twee types werkwoorden ondergebracht, in navolging van Coleman (2006): (i) werkwoorden zoals *aanpassen* en *toetsen*, waarbij het *aan*-object geldt als (ideale) norm

(zie ook De Schutter 1974: 206), en (ii) werkwoorden zoals *onderwerpen* en *blootstellen*, waarbij het direct object een invloed ondervindt van het *aan*-object.

¹⁵ Ook malefactieven zijn wellicht mogelijk in de *aan*-constructie op dat moment. We vonden in onze data weliswaar geen ditransitief voorbeeld, maar wel de volgende zin:

(i) Alle lichten des hemels wil ick aen u laten doncker werden, ende ic wil eene duysternisse in uwen lande maken, spreekt de Heere.

(J. Cats - *Aenmerckinge op de tegenwoordige steert-sterre*, 1618)

Bovenstaande zin werd niet meegenomen als voorbeeld van de *aan*-constructie omdat het niet om de juiste syntactische context gaat. Het is echter aannemelijk dat sprekers die een *aan*-object konden gebruiken in een context als (i) dat ook konden in combinatie met transitieve werkwoorden: bv. *iets vernietigen aan iemand*, *een strik spannen aan iemand*, enz. Verder onderzoek moet die hypothese bevestigen.

¹⁶ Een reviewer vraagt zich af of (i) *aen myn wensch* hier niet geïnterpreteerd moet worden als ‘in overeenstemming met mijn wens’ en (ii) of het hier gezien de weglaatbaarheid wel om een benefactief gaat. Wat de tweede deelvraag betreft: een belanghebbend voorwerp is per definitie weglaatbaar, omdat het niet wordt opgeroepen door de valentie van het zinswerkwoord (bv. *Hij kocht (mij) een boek*, *Ze bakte (haar moeder) een taart*, enz.). Wat de eerste deelvraag betreft: de alternatieve interpretatie ‘in overeenstemming met mijn wens’ lijkt onwaarschijnlijk op grond van de context. Het is namelijk niet zo dat de liefde letterlijk een poort doet opengaan in overeenstemming met de wens van de spreekster (de Infante), de zin is veeleer metaforisch te interpreteren: de liefde opent de weg voor de driften en voor de wens van de spreekster om samen te zijn met haar verboden geliefde Don Rodrigo.

¹⁷ De agreement tussen de eerste auteur en een derde annotator die niet bij voorafgaand overleg over de semantische rubricering betrokken was, was $\kappa=0.66$, m.a.w. een goede overeenkomst.

¹⁸ Plus- en mintekens geven aan dat geobserveerde waarde respectievelijk groter of kleiner is dan de verwachte waarde; hoe groter het getal, hoe groter het verschil.

	Bet_1	Bet_2	Bet_3	Bet_4	Bet_5	Bet_6	Bet_7	Bet_8	Bet_9
1600-1650	2.2427	1.0933	-2.5190	-0.4187	0.0568	1.6456	-1.1044	-3.7482	-2.4543
1900-1950	-1.9148	-0.9334	2.1507	0.3575	-0.0485	-1.4050	0.9429	3.2001	2.0954

¹⁹ Die diachrone toepassing van de distinctieve collexeemanalyse is zeker niet onproblematisch. Stefanowitsch (2006) stelt dat, in tegenstelling tot grammaticale constructies, tijdsperiodes geen psychologisch autonome categorieën zijn waartussen een spreker kan kiezen. Dat was precies het uitgangspunt van een distinctieve collexeemanalyse. Bovendien kan een andere periodisering (bijvoorbeeld per 25 of per 100 jaar) de resultaten drastisch veranderen. De diachrone collostructionele analyse wordt daarom best aangevuld met een gewone collexeemanalyse per periode, of een andere methode die eventuele veranderingen in de semantiek van een constructie kan nagaan (Stefanowitsch 2006: 259). In dit artikel vergelijken we de resultaten van de diachrone collostructionele analyse dan ook zorgvuldig met verschuivingen in het radiale betekenisnetwerk en met de CFA.

²⁰ De analyse werd uitgevoerd in R, aan de hand van het script Coll.Analysis 3.2 (Gries 2007).

²¹ De collostructionele sterkte is een negatieve logaritmische transformatie van de p-waarde van de Fisher-Yates Exact Test die gebruikt wordt om de distinctiviteit van de collexemen te bepalen, cf. Gries (2007).

²² Ook *brenge(n)* (22:21) heeft een voorkeur voor de periode 1600-1650, maar die voorkeur is statistisch niet significant. Toch lijken de mogelijkheden om in de *aan*-constructie gebruikt te worden voor *brenge(n)* in de loop der tijd beperkter te worden. Zes van de 21 voorbeelden uit 1900-1950 hebben ‘bezoek(je)’ als direct object - dat is bij geen enkele zin in 1600-1650 zo, waar we nog veel vaker een concreet direct object aantreffen (zoals een beeldje, drank, een geschenk, een brief, wapens enz.). Die combinatie met een concreet direct object wordt infrequenter, maar aan de andere kant staat dat de combinatie met ‘bezoek(je)’ frequenter wordt, wat als nettoresultaat heeft dat het werkwoord *brenge(n)* op zich niet significant vaker voorkomt in een van beide periodes. Dergelijke verschillen illustreren dat het lonend kan zijn om in collexeemanalyses meer rekening te houden met verbale polysemie, d.w.z. meer oog te hebben voor verschillen in constructionele voorkeur tussen de onderscheiden gebruikswijzen van een en hetzelfde werkwoord (zie daarover ook Bernolet & Coleman te versch.).

²³ Er lijkt ook lexicaal-semanticus iets aan de hand met dit werkwoord. De combinatie in (46) zou vandaag maar moeilijk in de *aan*-constructie passen: ^{??}*de ziel aan iemand onttrekken*. Ook voor andere zinnen uit 1600-1650 geldt dat: ^{??}*een gunst onttrekken aan*, ^{??}*een oorzaak onttrekken aan*, enz.

²⁴ Hiervoor werd het R-script HCFA 3.2 (Gries 2004) gebruikt.

²⁵ De verwachte frequentie wordt berekend door het product van alle totalen van een cel te delen door $n^{\text{aantal variabelen} - 1}$. Voor deze configuratie is dat 1768 (totaal aantal directe causatie) * 109 (verbreken contact) * 1457 (bezield subject) * 999 (abstract direct object) * 1361 (bezield *aan*-object) * 1000 (1600-1650) gedeeld door 2000⁶⁻¹.

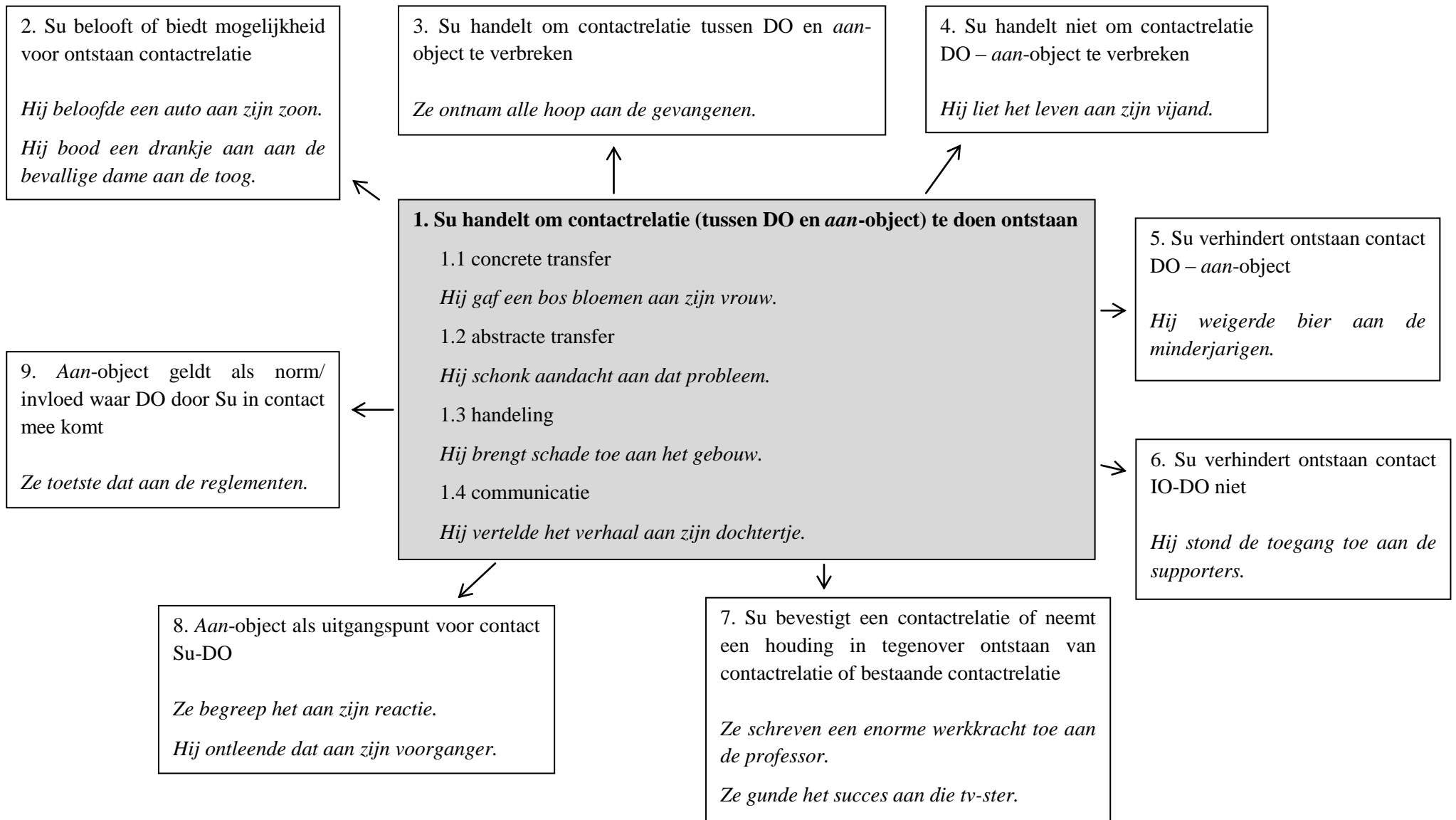
²⁶ Die configuratie is weliswaar ook een type voor de periode 1600-1650 (zie configuratie 10), maar het effect is daar minder sterk.

Bibliografie

- Allen, Cynthia L. (1995). *Case marking and reanalysis. Grammatical relations from Old to Early Modern English*. Oxford: Oxford University Press.
- Barðdal, Jóhanna, Kristian Kristoffersen, et al. (2011). West Scandinavian Ditransitives as a family of constructions: With a special attention to the Norwegian ‘V-REFL-NP’ construction. *Linguistics*, 49(1): 53-104.
- Beliën, Maaïke (2002). Force Dynamics in Static Prepositions: Dutch *Aan*, *Op*, and *Tegen*. In Cuyckens & Radden (eds.). *Perspectives on Prepositions*. Tübingen: Niemeyer.
- Bergs, Alexander & Gabrielle Diewald (2008). *Constructions and Language Change*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bernolet, Sarah & Timothy Coleman (te versch.). Sense-based and lexeme-based alternation biases in the Dutch dative alternation. In Yoon & Gries (eds.). *CxG beyond English: current corpus-based approaches*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Broekhuis, Hans (2004). Het voorzetselvoorwerp. *Nederlandse Taalkunde*, 9: 97-131.
- Carletta, Jean (1996). Assessing agreement on classification task: the kappa statistic. *Computational linguistics*, 22(2): 249-254.
- Coleman, Timothy (2006). De Nederlandse datiefalternatie: een constructioneel en corpusgebaseerd onderzoek. PhD. Universiteit Gent.
- Coleman, Timothy (2009). Verb disposition in argument structure alternations: a corpus study of the dative alternation in Dutch. *Language Sciences*, 31(5): 593-611.

- Colleman, Timothy (2010a). Beyond the dative alternation: the semantics of the Dutch aan-dative. In Glynn & Fischer (eds.). *Quantitative Methods in Cognitive Semantics: Corpus-Driven Approaches*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Colleman, Timothy (2010b). Lactal variation in Constructional Semantics: Benefactive ditransitives in Dutch. In Geeraerts, Kristiansen & Peirsman (eds.). *Advances in Cognitive Sociolinguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Colleman, Timothy (2011). Ditransitive verbs and the ditransitive construction: a diachronic perspective. *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik*, 59: 387-410.
- Colleman, Timothy (2012). Ditransitive constructies in het Nederlands: semasiologische en onomasiologische kwesties. *Nederlandse Taalkunde*, 17: 345-361.
- Colleman, Timothy & Bernard De Clerck (2009). Caused motion? The semantics of the English to-dative and the Dutch aan-dative. *Cognitive Linguistics*, 20(1): 5-42.
- Colleman, Timothy & Bernard De Clerck (2011). Constructional semantics on the move: On semantic specialization in the English double object construction. *Cognitive Linguistics*, 22(1): 183-209.
- Cuyckens, Hubert (1991). The semantics of spatial prepositions in Dutch. A cognitive-linguistic exercise. Unpublished PhD. UIA, Antwerp.
- De Schutter, Georges (1974). *De Nederlandse zin: poging tot beschrijving van zijn structuur*. Brugge: De Tempel.
- De Schutter, Georges (1993). Towards a cognitive analysis of the NP-PP variation in the indirect object in Dutch. *Leuvense Bijdragen*, 82: 485-499.
- De Smet, Hendrik (2005). A corpus of Late Modern English texts. *ICAME-Journal*, 29: 69-82.
- De Vries, Matthias & L.A. Te Winkel (1882-1998). *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's Gravenhage: Martinus Nijhoff.
- Duinhoven, Anton M. (2003). Actieve en passieve indirect objecten. Een kwestie van analyse en synthese. *Nederlandse Taalkunde*, 8: 199-230.
- Fried, Mirjam (2009). Construction Grammar as a tool for diachronic analysis. *Constructions and Frames*, 1(2): 261-290.
- Geeraerts, Dirk (1997). *Diachronic Prototype Semantics*. Oxford: Clarendon Press.
- Geeraerts, Dirk (1998). The semantic structure of the indirect object in Dutch. In Van Langendonck & Van Belle (eds.). *The Dative. Volume II: Theoretical and Contrastive Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Geeraerts, Dirk, Stefan Grondelaers, et al. (1994). *The Structure of Lexical Variation. Meaning, Naming, and Context*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Geeraerts, Dirk, Stefan Grondelaers, et al. (1999). *Convergentie en divergentie in de Nederlandse woordenschat. Een onderzoek naar kleding- en voetbaltermen*. Amsterdam: Meertens Instituut.
- Goldberg, Adele (1995). *Constructions: a construction grammar approach to argument structure*. Chicago: University of Chicago Press.
- Goldberg, Adele (2003). Constructions: a new theoretical approach to language. *TRENDS in Cognitive Sciences*, 7(5): 219-224.
- Gries, Stefan Th. (2004). HCFA 3.2. A program for R for Windows 2.x.
- Gries, Stefan Th. (2007). Coll.analysis 3.2. A program for R for Windows 2.x.
- Gries, Stefan Th. (2009). *Statistics for linguistics with R. A practical introduction*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Gries, Stefan Th. & Anatol Stefanowitsch (2004). Extending collostructional analysis: a corpus-based perspective on 'alternations'. *International Journal of Corpus Linguistics*, 9(1): 97-129.
- Hilpert, Martin (2006). Distinctive collexeme analysis and diachrony. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 2(2): 243-256.
- Hilpert, Martin (2008). *Germanic future constructions : a usage-based approach to language change*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Hilpert, Martin (2009). The German *mit*-predicative construction. *Constructions and Frames*, 1: 29-55.
- Hoffmann, Thomas & Graeme Trousdale (2013). *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

- Janssen, Theo (1997). Giving in Dutch: an intra-lexematical and inter-lexematical description. In Newman (ed.) *The Linguistics of Giving*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kirsner, Robert S., Arie Verhagen, et al. (1985). Over PP's, transitiviteit en het zgn. indirect object. *Spektator*, 14: 341-347.
- Mcfadden, Thomas (2002). The rise of the to-dative in Middle English. In Lightfoot (ed.) *Syntactic effects of morphological change*. Oxford: Oxford University Press.
- Moonen, Arnold (1706). *Nederduitsche Spraekunst*. Amsterdam.
- Noël, Dirk (2007). Diachronic construction grammar vs. grammaticalization theory. *Functions of Language*, 14(2): 177-202.
- Rohdenburg, Günter (2007). Functional constraints in syntactic change: The rise and fall of prepositional constructions in Early and Late Modern English. *English Studies*, 88: 217-233.
- Schermer-Vermeer, Everdina Cornelia (1990). Het voorzetselvoorwerp en het begrip "vorm". *De nieuwe Taalgids*, 83: 238-247.
- Schermer-Vermeer, Everdina Cornelia (1991). *Substantiële versus formele taalbeschrijving : het indirect object in het Nederlands*. Amsterdam: University of Amsterdam.
- Schermer-Vermeer, Everdina Cornelia (2001). Grammatica, lexicon en de dubbelobject-constructie in het Nederlands en het Engels. *Nederlandse Taalkunde*, 6: 22-37.
- Schermer-Vermeer, Everdina Cornelia (2006). Worstelen met het voorzetselvoorwerp. *Nederlandse Taalkunde*, 11: 146-167.
- Schmidtke-Bode, Karsten (2009). Going-to-V and gonna-V in child language: A quantitative approach to constructional development. *Cognitive Linguistics*, 20: 509-553.
- Stefanowitsch, Anatol (2006). Distinctive Collexeme Analysis and Diachrony: A comment. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 2(2): 257-262.
- Stefanowitsch, Anatol & Stefan Th. Gries (2005). Covarying collexemes. *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, 1(1): 1-43.
- Stefanowitsch, Anatol & Stefan Th. Gries (2008). Register and constructional meaning: A collocation case study. In Kristiansen & Dirven (eds.). *Cognitive Sociolinguistics: Language variation, cultural models, social systems*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Traugott, Elizabeth Closs (1989). On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change. *Language*, 57(1): 33-65.
- Traugott, Elizabeth Closs (2008). "All that he endeavoured to prove was...": On the emergence of grammatical constructions in dialogic contexts. In Cooper & Kempson (eds.). *Language in flux: Dialogue coordination, language variation, change and evolution*. London: Kings College Publications.
- Traugott, Elizabeth Closs & Graeme Trousdale (2013). *Constructionalization and Constructional Changes*. Oxford: Oxford University Press.
- Van Belle, William & Willy Van Langendonck (1996). The indirect object in Dutch. In Van Belle & Van Langendonck (eds.). *The Dative. Volume 1: Descriptive studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Van Der Horst, Joop (2008). *Geschiedenis van de Nederlandse Syntaxis*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Vandeweghe, Willy (2011). Het voorzetselvoorwerp en de hiërarchie der objecten. *Nederlandse Taalkunde*, 16: 88-101.
- Visser, Fredericus Theodorus (1963). *An historical syntax of the English language*. Leiden: Brill.
- Von Stechow, Alexander (2002). *Configural Frequency Analysis. Methods, Models, and Applications*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Weijnen, Antonius Angelus & A.M.J. Gordijn (1970). Het binnendringen van het voorzetsel in het indirect object in het Nederlands. *Leuvense Bijdragen*, 59: 125-130.
- Zehentner, Eva (2014). Of harming, helping, and handing: the case of Middle English ditransitives. *Paper presented at 47th Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea (SLE)*. Poznan.

Figuur 1: Betekenisnetwerk van de Nederlandse *aan*-constructie